

Edukacja regionalna i środowiskowa

Magdalena CIECHOWSKA

Akademia Ignatianum, Kraków

Anna CZYŻ

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, Kraków

Edukacja regionalna w aktywizacji organizacji pozarządowych osób niepełnosprawnych

The regional education in local non-governmental organizations as space for social integration and professional activation of people with disabilities

Słowa kluczowe: edukacja regionalna, organizacje pozarządowe, integracja społeczna, aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością.

Key words: regional education, non-governmental organizations, social integration, professional activation of people with disabilities.

Abstract: The article shows results of research conducted in three local non-governmental organizations promoting their region: An ecological and cultural Associations “On the Amber Trail”, “The four Elements” Centre and The Society of Friends of Lanckorona. The qualitative research were focused on studying the process of regional education in local association (lectures, exposition, local fair) and participation of disabled people in education. The feedback enabled to formulate a thesis about significant role of regional education in social integration and professional activation of people with disabilities in local initiatives, employment and selling handicrafts made by artists with disabilities.

Wprowadzenie. Żyjąc w społeczeństwie globalnym, człowiek szuka czegoś, co stanowi o jego odmienności, niepowtarzalności. Tym czymś jest jego tożsamość budowana na podstawie tego, kim jest i skąd pochodzi. Szukając swoich korzeni, trafia w swej pamięci do miejsc, gdzie czuł się dobrze, gdzie wszystko było znane i dawało poczucie bezpieczeństwa. To środowisko będące miejscem jego socjalizacji, miejsce, w którym mieszkała jego rodzina, gdzie uczęszczał do szkoły i bawił się na podwór-

kach. To środowisko lokalne. Wiedza o nim, tak niezwykle ważna, jest często przyślaniana przez ogrom informacji globalnych. Niegdyś, przekazywana w wielopokoleniowych rodzinach, dziś ograniczona do kilkunastu godzin ścieżek edukacyjnych w ramach programów szkolnych i kilku wycieczek edukacyjnych.

Cechą edukacji regionalnej jest jej nierozzerwalność z regionem. Stąd też najpełniej jest ona realizowana w miejscach, o których sama ona opowiada – przez tworzący się krajobraz kulturowy. Częścią tego „krajobrazu” są również organizacje pozarządowe, będąc środowiskiem edukacyjnym i pełniąc ważną rolę w edukacji równoległej, stają się aktualnie ważnymi podmiotami przekazu informacji regionalnej dla wszystkich członków społeczności lokalnej uczestniczących w edukacji nieformalnej, całonocnej¹. Edukacja ta wyraża się najpełniej w aktywności we własnym środowisku lokalnym, do czego w istotny sposób zachęcają lokalne stowarzyszenia. Regionalizm nie oznacza jednak odwrócenia się od tendencji umiędzynaradawiania organizacji i instytucji oraz unifikacji społeczności. Jak zauważa H. Voiscy, odradzania się „małych ojczyzn” czy tzw. „społeczeństw inkluzyjnych” nie można traktować jako sprzeciw wobec globalizacji, lecz jako nowe formułowanie tożsamości w ramach wielkich tożsamości, zaistniałych właśnie dzięki globalizacji².

Edukację regionalną (a także regionalizm jako tło) można definiować jako specyficzny rodzaj edukacji skoncentrowanej na organizowaniu społeczności lokalnej wokół zadań społeczno-wychowawczych, która poprzez zróżnicowane formy sprzyja kształtowaniu tożsamości lokalnej, ogólnonarodowej, a także europejskiej³. Odkrywanie i promocja dziedzictwa narodowego i historycznego przyczynia się do aktywizacji społeczności lokalnych. Organizowanie społeczności lokalnej wokół zadań społeczno-wychowawczych jest działaniem obejmujących wszystkich członków tej społeczności – od dzieci po osoby starsze. Zadania społeczno-wychowawcze z kolei obejmują

¹ Jak zauważa K. Przyszczykowski, „szansy zmiany zachowań społecznych często upatruje się w zmianie polityki oświatowej państwa bądź w edukacji nieformalnej”: K. Przyszczykowski, *Edukacyjne kompetencje dorosłych*, [w:] K. Przyszczykowski, E. Solarczyk-Ambrozik, *Zmiana społeczna a kompetencje edukacyjne dorosłych*, Wyd. Miscellanea, Koszalin 1995, s. 85–86.

² H. Voiscy, T. O’Riordan, *Globalization and localization*, [w:] T. O’Riordan (red.), *Globalism, Localism and identity*, Sterling, VA: Earthscan, London 2001, s. 41.

³ Por. W. Theiss, *Szkola i edukacja środowiskowa, Wychowanie Na Co Dzień 1–2/1999*, s. 15; M. Monroe, E. Andrews, K. Biedenweg, *A Framework for Environmental Education Strategies, Applied Environmental Education and Communication 6/2007*, s. 205–216; W. Theiss, *Edukacja środowiskowa – wprowadzenie*, [w:] W. Theiss, B. Skrzypczak, *Edukacja i animacja w środowisku lokalnym*, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa 2006, s. 13; J.A. Malinowski, *Edukacja regionalna w zreformowanej szkole podstawowej i gimnazjum*, [w:] W. Theiss, *Mała Ojczyzna. Kultura, edukacja, rozwój lokalny*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 42; W. Brzezińska, A., Hulewska, J. Słomska, *Edukacja regionalna – czyli jak poznawać swój świat? – wprowadzenie*, [w:] A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), *Edukacja regionalna*, PWN, Warszawa 2006, s. 13; D. Żołędź-Strzelczyk, W. Jamrozek, *Edukacja regionalna w ujęciu Aleksandra Kazimierza Patkowskiego*, [w:] A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), *Edukacja regionalna*, s. 115–116; T. Aleksander, *Główne formy współczesnego regionalizmu w Polsce*, [w:] J. Kwiatek, E. Sapia-Drewniak (red.), *W klimacie śląskiej humanistyki. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. A. Markowi w pięćdziesięciolecie pracy dydaktycznej*, Wyd. UO, Opole 2002, s. 27; *Karta Regionalizmu Polskiego uchwalona na V Kongresie Regionalnych Towarzystw Kultury. Załącznik 1 do Dziedzictwo Kulturowe w Regionie. Założenia programowe*, MEN, Warszawa 1995, s. 15.

takie aspekty życia społeczności lokalnej, które wymagają rozwiązania (społeczne – bezrobocie, alkoholizm itp.), a także elementy wychowawcze – odkrywanie historii, zapomnianych tradycji lub/i nadawanie znaczeń dziedzictwu historycznemu i kulturowemu. Nadawanie znaczenia dziedzictwu często ma charakter wtórny, implikujący na nowo kapitał odziedziczony po przodkach. Prowadzi to do szeroko rozumianej aktywizacji społeczności lokalnych przejawiającej się w zainteresowaniu mieszkańców tematyką regionalną, włączaniu się w życie społeczne, działalności na rzecz środowiska lokalnego. Wykształcenie odpowiednich, aktywnych postaw w członkach społeczności lokalnych – tożsamości, identyfikacji, akceptacji oraz postaw wobec środowiska lokalnego sprzyja jego rozwojowi gospodarczemu (rozwój turystyki, ekonomii społecznej, przemysłu lokalnego).

Integracja społeczności lokalnej jako jeden z ważnych czynników budowy poczucia wspólnotowości, kształtowania tożsamości lokalnej i tworzenia społeczeństwa obywatelskiego jest kategorią szczególnie ważną dla osób niepełnosprawnych. Integracja osób niepełnosprawnych oznacza włączanie ich w zwykłe formy życia społecznego i odbywa się na różnych poziomach i w różnorodnym zakresie ludzkiej działalności, dając szansę pełnej samorealizacji dzięki umożliwieniu realizacji różnych funkcji⁴. Niemożność pełnienia funkcji społecznych lub ich ograniczenie może wywoływać u osób niepełnosprawnych poczucie deprivacji, „to właśnie na poziomie lokalnym dokonuje się proces wymiany różnych świadczeń obniżających poziom indywidualnej deprivacji. Dlatego projekty podejmowane w środowisku lokalnym na rzecz odbudowy więzi społecznej winny w znacznym stopniu przeciwdziałać negatywnym skutkom postępującej społecznej marginalizacji osób niepełnosprawnych. W tej kwestii tak istotne jest poczucie autonomii osób niepełnosprawnych w toku funkcjonowania w podstawowych rolach społecznych”⁵. Jak ukazują badania⁶, osoby z niepełną sprawnością chcą uczestniczyć w życiu społecznym na własnych warunkach, nie zaś zgodnie z odgórnie określonymi zasadami. Tym bardziej wzrasta rola najbliższego środowiska, które dynamicznie wpływa na udział i integrację bądź wykluczenie ich ze społeczności.

Projektami sprzyjającymi integracji i dyskusji na temat zasad udziału ich uczestników są między innymi inicjatywy lokalnych organizacji pozarządowych otwarte na osoby niepełnosprawne. Inicjatywy te stają się z kolei przestrzenią do aktywizacji całej społeczności lokalnej oraz zawodowej osób niepełnosprawnych, czyli podjęcia pracy zawodowej przez osobę z niepełną sprawnością.

W niniejszym artykule chcemy przedstawić specyficzne cechy edukacji regionalnej w lokalnych organizacjach pozarządowych, które w znacznej mierze stanowią istotną przestrzeń dla integracji społecznej i aktywizacji zawodowej osób z niepełną sprawnością.

⁴ A. Hulek, *Integracyjny system nauczania i wychowania*, [w:] red. A. Hulek *Pedagogika rewalidacyjna*. Warszawa, 1977.

⁵ J. Stochmiątek, *Społeczna integracja dorosłych osób niepełnosprawnych*, [w:] red. G. Dryżałowska, H. Żuraw, *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2004, s. 83.

⁶ J. Hammel, S. Magasi, A. Hainemann, G. Whiteneck, J. Bogner, E. Rodriguez, *What does participation mean? An insider perspective from people with disabilities*, *Disability and Rehabilitation*, Vol. 30, No. 19, 2008.

Założenia metodologiczne. Badania prowadzone były na obszarach gmin leżących na małopolskim obszarze Szlaku Bursztynowego – Lanckoronie (ponad 6165 mieszkańców, gmina wiejska), Kalwarii Zebrzydowskiej (ponad 19 864 mieszkańców, gmina miejsko-wiejska), Stryszowie (ponad 6819 mieszkańców, gmina wiejska) i Mucharzu (ponad 4024 mieszkańców, gmina miejska)⁷. Dobór miejsca badań i grupy badawczej był celowy z uwagi na prężnie działające lokalne organizacje pozarządowe, z których dwie należą do LGD – Lokalnej Grupy Działania. Teren ten może być odniesieniem do innych, na których działają LGD, a jest ich w Polsce 336⁸, a w Małopolsce 41⁹ (jest to najwyższa liczba spośród wszystkich województw). Badane organizacje posiadają status stowarzyszenia¹⁰, są to: Gościniec 4 Żywiołów, Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku”, Towarzystwo Przyjaciół Lanckorony oraz Towarzystwo Przyjaciół Kalwarii Zebrzydowskiej.

Tabela 1. Organizacje pozarządowe działające na terenie Bursztynowego Szlaku

Lp.	Organizacja	Rok założenia	Szacunkowa ¹¹ liczba członków	Zasięg działania
1	TPL	1962	60	Gmina Lanckorona
2	SEK NBS	2004	25	4 gminy
3	Gościniec 4 Żyw.	2006	110	4 gminy

Wszystkie organizacje, których działalność jest analizowana, mają status stowarzyszenia. Czasowy przekrój pracy społecznej realizowanej przez te organizacje jest bardzo rozległy i rozciąga się od lat sześćdziesiątych do ubiegłego roku. Najstarszym stowarzyszeniem jest Towarzystwo Przyjaciół Lanckorony. Zostało założone w 1962 r. przez profesora Antoniego Krajewskiego – archeologa prowadzącego prace na zamku lanckorońskim. Skupia 60 członków zarówno z Polski, jak i z zagranicy. Przez długie lata na terenie badanych gmin nie powstały żadne organizacje pozarządowe, które miałyby charakter społeczno-kulturalny. Istniały Lokalne Kluby Sportowe, Ochotnicze Straże Pożarne oraz Koła Gospodyń Wiejskich, wciąż rzadko rejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym. Włączenie Polski do Wspólnoty Europejskiej miało ważne implikacje dla organizacji pozarządowych, zwłaszcza w aspekcie finansowym. W 2004 roku powstało w Lanckoronie Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku” skupiające aktualnie 25 członków. Na skutek doświadczeń z założenia i działalności Stowarzyszenia Ekologiczno-Kulturalnego „Na Bursztyno-

⁷ Bank Danych Lokalnych GUS, dane za 2013 r., <http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html>, stan na: marzec 2015.

⁸ <http://www.arimr.gov.pl/aktualnosci/artykuly/lokalne-grupy-dzialania-przyjmuja-wnioski-o-wsparcie-inwestycji-z-prow-2007-13-kopiu-j-1-1.html>, [dostęp: 26 VII 2013].

⁹ <http://www.malopolskie.pl/Wydarzenia/?id=4131>, [dostęp: 26 VII 2013].

¹⁰ Tak popularne w środowiskach lokalnych Koła Gospodyń Wiejskich rzadko posiadają uregulowany status prawny, stąd nie były one brane pod uwagę w badaniach.

¹¹ Z uwagi na trudność określenia aktywnych członków, z wyłączeniem tzw. „martwych dusz”.

wym Szlaku”, również w ramach programu LEADER+ powstaje Lokalna Grupa Działania Gościniec 4 Żywiotów. Od roku 2006–2008 skupia następujące gminy symbolizujące charakterystyczne dla siebie żywioły: Lanckorona – powietrze (warunki rekreacyjne), Mucharz – woda (zbiornik „Świnna Poręba”), Stryków – ziemia (rolnictwo ekologiczne) i Sułkowice – ogień (kowalstwo). Jednak od 2008 roku Sułkowice występują ze stowarzyszenia, ustępując miejsca Kalwarii Zebrzydowskiej symbolizującej drewno (stolarstwo). Pod względem liczebności jest to największa organizacja – w 4 gminach skupia aż 110 członków.

Filozofia badań zamyka się w ujęciu *human science* koncentrujących się na człowieku i jego świecie – tu na człowieku jako członku społeczności lokalnej, świecie – najbliższym otoczeniu, w którym ma miejsce między innymi edukacja regionalna. Takie podejście wymaga zastosowania metod jakościowych. Podstawą projektowania badań został uczyniony paradygmat interpretacyjny jako ten, który pozwala na zrozumienie i interpretację świata badanych osób.

Główny problem badawczy zamyka się w pytaniu o sposób realizacji edukacji regionalnej w działalności organizacji pozarządowych, a w ramach tej działalności o przebieg integracji osób z niepełną sprawnością ze społecznością lokalną oraz o ich aktywizację zawodową.

Metodą zastosowaną w badaniach był wywiad otwarty częściowo skategoryzowany przeprowadzony z 4 prezesami lokalnych stowarzyszeń i 3 osobami z niepełną sprawnością. Drugą z metod była obserwacja uczestnicząca i nieuczestnicząca (obie jawne) wybranych inicjatyw, które na stałe zapisały się w kalendarzu kulturalnym badanych miejscowości, mowa tu o festiwalach¹²: „Anioł w Miasteczku”¹³, „Romantyczna Lanckorona”, „Dni Kalwarii Zebrzydowskiej” czy „Jarmark Świętojański”. Ponadto, obserwacji poddano również stałe inicjatywy lokalnych organizacji pozarządowych – działalność sklepików z produktami regionalnymi oraz lokalnych izb pamięci.

Narzędziami badawczymi były odpowiednio: dyspozycje do wywiadu pogłębionego oraz dyspozycje do obserwacji.

Cechy edukacja regionalnej w lokalnych organizacjach pozarządowych w perspektywie integracji i aktywizacji społecznej osób z niepełną sprawnością.

Partycypowanie w inicjatywach społeczno-lokalnych może mieć charakter bierny bądź czynny, jednak należy zwrócić uwagę na zyski osobiste, jakie niesie już samo wyjście z domu i obserwacja lokalnej, zorganizowanej w kierunku edukacji regionalnej, rzeczywistości. Edukacja regionalna przyjmuje tu funkcję aktywizacji i integracji – nie tylko społeczności lokalnej, ale również pozaśrodowiskowej, niestawiającej barier, akceptującej różnorodność partycypujących osób.

Przeprowadzone badania ukazują, iż różnorodność metod edukacyjnych proponowanych przez organizacje pozarządowe pozwala na wybór odpowiedniej formy dla

¹² W przypadku „Dni Lanckorony” oraz „Dni Kalwarii Zebrzydowskiej” współorganizatorami są odpowiednio urzędy gminy.

¹³ Festiwal ten jest dokładnie opisany w: M. Ciechowski, M. Rzepa, *Między sacrum a profanum, między globalizacją a glocalizacją – studium lanckorońskiego festiwalu Anioł w Miasteczku*, „KERYKS” 2011, nr 10.

każdego uczestnika, przy jednoczesnym zapewnieniu dobrego poziomu merytorycznego i dydaktycznego (dzieje się tak dzięki współpracy ze specjalistami z odpowiednich dziedzin – np. historykami sztuki, biologami, archeologami, socjologami, pedagogami – w zależności od tematyki inicjatywy). Analizując edukację regionalną realizowaną w ramach organizacji pozarządowych, można wyodrębnić następujące jej cechy sprzyjające udziałowi osób niepełnosprawnych:

- *permanentność* – przejawia się w całokształcie działalności organizacji pozarządowych, co wynika z celów statutowych lokalnych stowarzyszeń, a „dynamika procesów zachodzących we współczesnym świecie stawia problem kształcenia ustawicznego jako istotnego czynnika rozwoju społeczeństw i jednostek¹⁴. Przykładem z terenu badań mogą być kursy prowadzone przez Gościniec 4 Żywiołów dla lokalnych wytwórców produktu regionalnego dające uprawnienia do korzystania z nowoczesnych urządzeń kuchennych sfinansowanych z funduszu norweskiego. Wiele innych inicjatyw, spełniających z kolei rolę doskonalącą też sprzyja rozwojowi wiedzy i umiejętności ich uczestników – np. warsztaty gotowania, warsztaty bibułkarskie, prelekcje czy wykłady otwarte o historii regionu;
- *„kompatybilność”*¹⁵ ze szkolnym systemem kształcenia – edukacja regionalna jest realizowana w szkołach masowych i specjalnych i zakłada dostęp do wielu przestrzeni życia lokalnego: środowiska przyrodniczego, historii i kultury. Aby proces kształcenia o tak zróżnicowanej i bogatej strukturze merytorycznej mógł być w pełni efektywny, konieczna jest różnorodna praca w terenie. Ma ona miejsce m.in. podczas analizowanych inicjatyw społecznych (wykłady otwarte, warsztaty, Rajd Szlakami Konfederacji, Festiwal „Anioł w miasteczku” i z licznymi konkursami wiedzy o regionie). Lokalni przedstawiciele trzeciego sektora stanowią niezwykle ważne ogniwo w systemie kształcenia równoległego;
- *praktyczność* – znakomita większość działań z zakresu edukacji regionalnej nastawiona jest na kształtowanie umiejętności i kompetencji. Wspominana już zasada pogłębienia realizowana jest podczas inicjatyw społecznych, które stanowią naturalne tło dla treści nauczanych w szkole. Jak wynika z badań, biorąc w nich aktywny udział uczniowie mogą odnieść wiedzę teoretyczną do praktyki, co sprzyja kształtowaniu określonych umiejętności i kompetencji społecznych;
- *otwartość* – w edukacji regionalnej realizowanej w działalności organizacji pozarządowych mogą uczestniczyć zarówno osoby starsze, jak i młodsze (nieliczne formy są dedykowane konkretnej grupie uczestników), osoby z pełną i niepełną sprawnością. Brak rygorystycznych ograniczeń uczestników pod względem wieku, wykształcenia, stanu zdrowia czy pochodzenia skutkuje zwiększonym uczestnictwem i tworzeniem przestrzeni do integracji. Takie wymogi spełniają wszystkie wspomniane inicjatywy, wyłączając konkursy wiedzy dla uczniów będące inicjatywami towarzyszącymi Festiwalowi „Anioł w Miasteczku” czy Rajdowi Szlakami Konfederacji Barskiej;

¹⁴ E. Solarczyk-Ambrozik, *Przemiany współczesnego świata – globalne wyzwanie edukacyjne*, <http://www.institut.info/index.php>, [dostęp: 18 VIII 2013].

¹⁵ Ten termin – choć zaczerpnięty z informatyki – wydaje się odpowiedni do scharakteryzowania tej cechy.

- *integracyjność* – łączy uczestników bez względu na miejsce zamieszkania, narodowość, wyznanie religijne czy stan zdrowia – mieszkańców oraz turystów, osoby zdrowe i niepełnosprawne. Ten aspekt jest szczególnie ważny dla małych społeczności, wśród których wciąż nietrudno o myślenie stereotypowe, zamknięte w ścisłe ramy, często zbyt sztywne dla osób z zewnątrz.
- *międzygeneracyjność i łączność społeczna* – edukacja regionalna pełni istotną rolę w budowaniu więzi międzypokoleniowych. Niektóre zwyczaje, obrzędy i wiadomości są dostępne już tylko najstarszym członkom społeczności lokalnej. Znając je z własnego doświadczenia, mogą podzielić się nimi z młodszymi, a przez to zbudować lub odbudować autorytet nadwątlony w dobie szybkich, elektronicznych informacji. Edukacja regionalna realizowana niegdyś naturalnie w rodzinach wielopokoleniowych, dziś nie ma miejsca w dominującym typie rodziny dwupokoleniowej, często oderwanej od tradycji rodzinnych. Łączność społeczna, jaka wytarza się dzięki inicjatywom społecznym, sprzyja integracji i aktywizacji całej społeczności lokalnej. Najlepszym przykładem będzie tu organizowanie opowiadań przez osoby dorosłe i osoby starsze legend o regionie bądź warsztaty rękodzielnicze.

Przestrzeń dla integracji społecznej i aktywizacji zawodowej osób z niepełną sprawnością w lokalnych organizacjach pozarządowych. Posługując się w tej części artykułu terminem „przestrzeń”, autorki odwołują się do terminu „przestrzeń edukacyjna”. Nie chodzi tu tylko o przestrzeń jako obszar, któremu można wytyczyć fizyczne granice, a o przestrzeń, która jest ciągle tworzona i nie daje się zmaterializować. Jest ona współtworzona poprzez wszystkich uczestników i organizatorów lokalnych inicjatyw. Badania pokazują, iż odpowiedzialność za funkcjonowanie w tej przestrzeni osób niepełnosprawnych ponoszą w głównej mierze instytucje i organizacje lokalne, pozarządowe. Znając społeczność lokalną, mogą przygotowywać takie oferty, w których niepełnosprawni mieszkańcy będą chcieli i mieli szansę wziąć udział. Organizacje pozarządowe, jeśli tak stanowi ich statut, mogą prowadzić działalność gospodarczą. Taką może być np. prowadzenie lokalnego sklepiku, sprzedaż lokalnej prasy itp. Zatrudniając w takich miejscach osoby niepełnosprawne, mogą uzyskać dofinansowanie z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych nie tylko na odprowadzane składki ZUS, ale też m.in. na ich szkolenia, umożliwiając wchodzenie w role społeczne oraz podnoszenie kwalifikacji przez osoby niepełnosprawne oraz mając przede wszystkim na uwadze proces pełnej integracji¹⁶.

W inicjatywach organizowanych przez lokalne organizacje pozarządowe osoby z niepełną sprawnością powinny móc uczestniczyć bez żadnych ograniczeń, zarówno fizycznych, jak i społecznych. Bariery dla osób niepełnosprawnych są miejsca, siedziby, w których infrastruktura, akustyka i inne ograniczają lub uniemożliwiają pełny udział. Jak pokazują badania, nadal dwie trzecie z badanych lokali nie spełnia kryterium dostępności, jednak dzięki pomocy różnych członków organizacji bariery te są przewyżczone (doraźna pomoc polegająca na podwiezieniu kogoś, wniesieniu czy innej pomocy w wejściu do budynku bez windy).

¹⁶ W nowej perspektywie Funduszy Europejskich 2014–2020 na politykę spójności, w tym włączenie społeczne, edukację i rynek pracy przeznaczony jest 72,9 mld euro.

Dokonując analizy społecznego funkcjonowania osób niepełnosprawnych, stwierdza się, iż uczestnictwo w inicjatywach najczęściej polega na wchodzeniu przez osoby niepełnosprawne w role ucznia-uczestnika, nauczyciela i twórcy-artysty. Podstawą do przyjęcia roli ucznia-uczestnika w przypadku osób niepełnosprawnych, oprócz samego zainteresowania z ich strony, jest fizyczna możliwość. W przypadku badanych inicjatyw część uczestników to osoby z niepełnosprawnością sensoryczną, część niepełnosprawnością ruchową, intelektualną. Wszystkim tym osobom należy stworzyć odpowiednie warunki udziału. Ważny jest tu wybór miejsca imprez, które powinny spełniać wymogi ogólnie dostępnych, np. na otwartej przestrzeni (np. rynek, plac) lub budynki użyteczności publicznej, które powinny być dostosowane do potrzeb tych osób. Jak pokazują badania, warunki faktycznie sprzyjają wchodzeniu w rolę ucznia, gdyż wszystkie te osoby widoczne są wśród uczestników edukacji regionalnej. Nawet inicjatywy o charakterze fizycznym, takie jak rajdy terenowe – np. Rajd Szlakami Konfederacji Barskiej są odpowiednio dostosowywane do potrzeb uczestników. Organizatorzy pomyśleli tu o łatwiejszej, krótszej trasie. Rola osoby niepełnosprawnej jako nauczyciela wiąże się z tymi wszystkimi wymogami merytorycznymi, które muszą być spełnione u osób pełnosprawnych z uwzględnieniem indywidualnych możliwości fizycznych osoby. Przykładem może być przewodnik po lokalnym muzeum, który dzięki pełnieniu funkcji¹⁷ może realizować swoją pasję, jaką jest historia i kontakt z ludźmi: *dobrze, że dla naszych ludzi [odniesienie do organizacji pozarządowej, przyp. autorów] ważna jest historia. Mogę dzielić się z innymi swoją wiedzą, зараżać ich tym. Przychodzi też mnóstwo turystów, są zainteresowani pięknem tej ziemi. Tyle ważnych rzeczy dla historii się tu wydarzyło. Dobrze, że mogę o tym przypominać. Cieszy mnie też, że przychodzi dużo osób młodych.* Kolejnym przykładem jest niepełnosprawna osoba uzdolniona manualnie prowadząca liczne warsztaty i będąca koordynatorem sprzedaży rękodzieł od innych artystów z niepełną sprawnością: *cieszy mnie, że mogę pokazywać innym to, co kiedyś było normalne z dziada pradziada u nas. Dla ludzi z miasta jest to ciekawe, nowe, ale też dla naszych dzieci i młodzieży. Teraz już tego [kwiaty z bibuły, wianki – przyp. autorów] się nie praktykuje. Zapomnieli ludzie o tym. Czasami jest trudno, dużo pracy, kręgosłup boli, ale warto.* Jak pokazują badania, dla osób niepełnosprawnych wcielenie się w rolę nauczyciela edukacji regionalnej jest rodzajem terapii – taka osoba czuje się potrzebna, doceniona, a dodatkowo daje poczucie sensu działania, które zapisuje się w kartach historii lokalnej.

Z aspektem sztuki osób niepełnosprawnych wiąże się pojęcie twórczej inkluzji. Leszek Ploch definiuje ją jako „ciągły i stały proces zmian aktywności artystycznej, od którego nie ma i nie powinno być odwrotu, stanowi niepodważalny fundament powstającej i utrwalającej się w społeczeństwie jedności w stałych dążeniach środowiska twórców (i nie tylko) do pełnej akceptacji i uznania równości szans oraz akceptacji inności (odmienności)”¹⁸. Autor wskazuje również na istotę tego procesu – nieograniczony dostęp artystów niepełnosprawnych do udziału w życiu kultury i sztuki oraz ich

¹⁷ Z uwagi na zachowanie anonimowości nie zostaną podane w przykładach niepełnosprawności.

¹⁸ L. Ploch, *Twórcza inkluzja społeczna osób niepełnosprawnych intelektualnie i jej właściwości*, [w:] red. Żółkowska T., Konopska L., *W kręgu niepełnosprawności – teoretyczne i praktyczne aspekty poszukiwań w pedagogice specjalnej*, T. V, s. 67.

równorzędną pozycję wobec artystów pełnosprawnych¹⁹. Artyści – nauczyciele w edukacji regionalnej i zarazem twórcy sztuki – podkreślają fakt ograniczeń narzuconych na ich twórczość poprzez nie tyle ich niepełnosprawność, co wiedzę o jej występowaniu samych odbiorców. Przykładem takich ograniczeń może być niepełnosprawność psychiczna lokalnego artysty, którego wiersze i ostatnio wydana powieść o tematyce historyczno-regionalnej, mimo wysokich not krytyków, nie spotkała się z uznaniem opinii najbliższego środowiska. Z kolei w przypadku niepełnosprawności ruchowej twórcy spotkano się ze stwierdzeniem, że *dzieła jego są czasem zamawiane bardziej z litości niż z podziwu*. Zwraca tu uwagę inna bariera – twórcy niepełnosprawni mają takie samo prawo być rozpoznawani po własnych dziełach jak inni (co zupełnie zrozumiałe, jako element budujący szacunek i uznanie w środowisku lokalnym) i to podkreślają sami badani – chcą przejrzystości budowania swojego wizerunku, a niejednokrotnie ich tożsamość jest ukrywana. Ich dzieło to nie tylko produkt lokalny czy pamiątka związana z danym miejscem – to dzieło sztuki, więc oprócz podpisu powinno być również sprzedawane jako dzieło sztuki prezentowane szerokiej publiczności. Tymczasem na co dzień w stowarzyszeniach lokalnych brakuje warunków dla organizowania promocji. Wystawy odbywające się raz na rok to zbyt mało. Tym bardziej boli taki fakt, że jest to związane z aspektem finansowym – ponieważ w badanych miejscowościach działają na stałe galerie artystów pełnosprawnych. Wydaje się, że usunięcie tych barier jest możliwe i realnie przyczyni się do pełnej inkluzji osób niepełnosprawnych.

Zakończenie. Ukazując stan aktualnej integracji osób niepełnosprawnych poprzez zaangażowanie w edukację regionalną, nie sposób też ominąć ważny temat możliwości optymalizacji tej sfery środowiska lokalnego. Jak wspomniano, uczestnictwo osób niepełnosprawnych w lokalnych inicjatywach wciąż nie jest udziałem wszystkich bądź przynajmniej większości takich mieszkańców. Jak można to zmienić? Poprzez motywację społeczną oraz krzewienie wiedzy. Tymczasem inicjatywy nieumotywowane, pozbawione wsparcia często giną pośród obaw przed odrzuceniem. Inkluzja jest kwestią mentalności rodzin i przyjaciół osób niepełnosprawnych. Sama w sobie jest inicjatywą lokalną. Aby miała miejsce, należy wykonać tzw. pierwszy krok – może być nim wspomniane już bierne uczestnictwo, które zasieje ziarno zainteresowania. Po drugie należy obciążyć odpowiedzialnością za inkluzję osób niepełnosprawnych w społeczeństwie lokalnych działaczy – prezesów, zarządów organizacji pozarządowych.

Podsumowując możliwości integracji społecznej i aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w edukacji regionalnej, patrząc przez pryzmat środowiska lokalnego, można wysnuć wniosek o niepodważalnej wadze tego zjawiska, jest to zacząłkiem dla pełnej integracji i aktywizacji całych społeczności lokalnych. Skupienie zaś na tematyce lokalnej stwarza szanse dla zwrócenia uwagi na problemy ważne dla wszystkich mieszkańców, jednoczy w pielęgnowaniu historii i budowaniu własnej tożsamości w świecie globalnym.

¹⁹ Tamże.

Bibliografia

1. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa: <http://www.arimr.gov.pl/aktualnosci/artykuly/lokalne-grupy-dzialania-przyjmujaja-wnioski-o-wsparcie-inwestycji-z-prow-2007-13-kopiu-j-1-1.html>.
2. Aleksander T., *Główne formy współczesnego regionalizmu w Polsce*, [w:] Kwiatek J., Sapia-Drewniak E. (red.), *W klimacie śląskiej humanistyki. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr. hab. A. Markowi w pięćdziesięciolecie pracy dydaktycznej*, Wyd. UO, Opole 2002.
3. Bank Danych Lokalnych: <http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html>.
4. Brzezińska A.W., Hulewska A., Słomska J., *Edukacja regionalna – czyli jak poznawać swój świat? – wprowadzenie*, [w:] Brzezińska A.W., Hulewska A., Słomska J. (red.), *Edukacja regionalna*, PWN, Warszawa 2006.
5. Hammel J., Magasi S., Hainemann A., Whiteneck G., Bogner J., Rodriguez E., *What does participation mean? An insider perspective from people with disabilities*, *Disability and Rehabilitation*, Vol. 30, No. 19, 2008, p. 1445–1460.
6. Hulek A., *Integracyjny system nauczania i wychowania*, [w:] Hulek A. (red.) *Pedagogika rewalidacyjna*, Warszawa 1977.
7. Jemielniak D., *Badania jakościowe*, t. I i II, wyd. PWN, Warszawa 2012.
8. *Karta Regionalizmu Polskiego* uchwalona na V Kongresie Regionalnych Towarzystw Kultury. Załącznik 1 do *Dziedzictwo Kulturowe w Regionie. Założenia programowe*, MEN, Warszawa 1995.
9. Kowalik S., *Spoleczność lokalna a kultura regionalna*, [w:] Brzezińska A. W., Hulewska A., Słomska J. (red.), *Edukacja regionalna*, PWN, Warszawa 2006.
10. Kubinowski D., *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia, metodyka, ewaluacja*, Wyd. UMCS, Lublin 2010.
11. Malinowski J.A., *Edukacja regionalna w zreformowanej szkole podstawowej i gimnazjum* [w:] Theiss W., *Mała Ojczyzna. Kultura, edukacja, rozwój lokalny*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2001.
12. Monroe M., Andrews E., Biedenweg K., *A Framework for Environmental Education Strategies*, *Applied Environmental Education and Communication* 6/2007.
13. Przyszczypkowski K., *Edukacyjne kompetencje dorosłych*, [w:] K. Przyszczypkowski, E. Solarczyk-Ambrozik, *Zmiana społeczna a kompetencje edukacyjne dorosłych*, Wyd. Miscellanea, Koszalin 1995
14. Ploch L., *Twórcza inkluzja społeczna osób niepełnosprawnych intelektualnie i jej właściwości*, [w:] Żółkowska T., Konopska L. (red.), *W kręgu niepełnosprawności – teoretyczne i praktyczne aspekty poszukiwań w pedagogice specjalnej*, T. V.
15. Solarczyk-Ambrozik E., *Przemiany współczesnego świata – globalne wyzwanie edukacyjne*, <http://www.institut.info/index.php>.
16. Ciechowski M., Rzepa M., *Między sacrum a profanum, między globalizacją a globalizacją – studium lanckorońskiego festiwalu Anioł w Miasteczku*, „KERYKS” 2011, nr 10.
17. Stochmiałek J., *Spoleczna integracja dorosłych osób niepełnosprawnych*, [w:] Dryżałowska G., Żuraw H. (red.), *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2004
18. Surina I., *Rozważania o przestrzeni edukacyjnej – od teorii do praktyki edukacyjnej*, [w:] Surina I. (red.), *Przestrzeń edukacyjna wobec wyzwań i oczekiwań społecznych*, wyd. IMPULS, Kraków 2012, s. 15.
19. Voiscy H., O’Riordan T., *Globalization and localization*, [w:] T. O’Riordan (red.), *Globalism, Localism and identity*, Sterling, VA: Earthscan, London 2001.
20. Theiss W., *Szkoła i edukacja środowiskowa*, *Wychowanie Na Co Dzień* 1–2/1999.
21. Theiss W., *Edukacja środowiskowa – wprowadzenie*, [w:] Theiss W., Skrzypczak B., *Edukacja i animacja w środowisku lokalnym*, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa 2006.
22. *Województwo małopolskie*: <http://www.małopolskie.pl/Wydarzenia/?id=4131>.
23. Żołędź-Strzelczyk D., Jamrozek W., *Edukacja regionalna w ujęciu Aleksandra Kazimierza Patkowskiego*, [w:] Brzezińska A.W., Hulewska A., Słomska J. (red.), *Edukacja regionalna*, PWN, Warszawa 2006.

dr Magdalena CIECHOWSKA

Akademia Ignatianum, Kraków

e-mail: magda.rz@onet.eu

dr Anna CZYŻ

Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków